
1. ТЕОРІЯ ТА ІСТОРІЯ ДЕРЖАВИ І ПРАВА. ІСТОРІЯ ПОЛІТИЧНИХ І ПРАВОВИХ ВЧЕНЬ. ФІЛОСОФІЯ ПРАВА

DOI:10.35774/app2023.01.006
УДК 347.965:342.1(477)

Андрій Грубінко,

доктор історичних наук, професор, професор
кафедри теорії та історії держави і права,
директор Центру стратегічної аналітики
та міжнародних студій Західноукраїнського
національного університету
ORCID: <http://orcid.org/0000-0002-4856-5831>

МОРАЛЬНО-ЕТИЧНІ СТАНДАРТИ В ЮРИДИЧНІЙ ПРАКТИЦІ

На основі опрацювання переважно досліджень закордонних учених представлено аналіз морально-етичних стандартів у юридичній практиці (на прикладі суддівської діяльності). Розглянуто та проаналізовано головні принципи суддівської етики. Сформульовано висновки, що судова влада, яка користується довірою людей, може бути відмінним джерелом стабільності в демократичній державі і відіграє основну роль у підтримці режиму законності. Тому збереження найвищих стандартів суддівської етики є важливим і має вирішальне значення для подальшої легітимності судової влади та її сприйняття суспільством. Справжня повага може прийти лише через належне здійснення правосуддя самою судовою владою. Суддя повинен навчитися розпізнавати і передбачати етичні виклики, протистояти їм і навіть самостійно оцінювати власну поведінку. Найбільша сила судової влади – це віра людей, яку потрібно заслужити. Цього можна досягти, розвиваючи внутрішню силу моралі та етики. Тому поведінка кожного судді має бути бездоганна. Він має бути сумлінний, старанний, ретельний, ввічливий, терплячий, пунктуальний, справедливий, неупереджений, має не боятися публічного тиску, незалежно від публіки, залишатися байдужим до приватних, політичних та інших впливів. Він зобов'язаний здійснювати правосуддя відповідно до закону, не має допускати, щоб інші справи чи приватні інтереси перешкоджали швидкому та належному виконанню своїх судових обов'язків. Також він не повинен керувати своїм офісом з метою просування особистих амбіцій або підвищення публічної популярності. Вказані базові принципи були і є запорукою ефективного судочинства.

Ключові слова: суддя, судочинство, суддівська етика, принципи, правосуддя, законність.

Hrubinko A.

Moral and ethical standards in legal practice

The article, based on the study of research by foreign scientists, presents an analysis of moral and ethical standards in legal practice (using the example of judicial activity). The main principles of judicial ethics are considered and analyzed. The conclusions that the judiciary, which enjoys the trust of the people, can be an excellent source of

© Андрій Грубінко, 2023

stability in a democratic state and continues to play a key role in maintaining the rule of law are formulated. Therefore, maintaining the highest standards of judicial ethics is important and crucial for the further legitimacy of the judiciary and its perception by society. True respect can only come through the proper administration of justice by the judiciary itself. A judge must learn to recognize and anticipate ethical challenges, confront them, and even independently evaluate his own behavior. The greatest strength of the judiciary is the faith of the people, which must be earned. This can be done only by developing the inner strength of morality and ethics. Therefore, the behavior of each judge must be impeccable. He must be conscientious, diligent, thorough, courteous, patient, punctual, fair, impartial, not afraid of public pressure, regardless of the public, remain indifferent to private, political and other influences. He is obliged to administer justice in accordance with the law, he must not allow his other affairs or private interests to interfere with the prompt and proper performance of his judicial duties. Nor should he manage his office for the purpose of furthering personal ambitions or increasing public popularity. These basic principles were and remain the guarantee of effective judicial proceedings.

Keywords: judge, judiciary, judicial ethics, principles, justice, legality.

Постановка проблеми. Судова етика – це частина більш загальної правової категорії юридичної етики. Суддівська етика складається зі стандартів і норм, які поширюються на суддів, і охоплює такі питання, як збереження незалежності, неупередженості та уникнення некоректності.

Суддя не може управляти своєю діяльністю, якщо він не повноцінно відданий дорученому йому завданню. Посада судді – це не служба чи робота в звичайному розумінні цього терміна. Суддя залишається суддею в режимі 24/7. Він має бути старанний, ретельний, підготовлений і добре обізнаний з фактичними чи юридичними нюансами судового процесу, який він веде. Його робота вимагає спокійного та безпристрасного характеру ведення судової справи, у процесі якого враховано аргументи обох сторін. З огляду на постійну необхідність морально-психологічної підготовки юристів-практиків та важливість проблематики в умовах військового сьогодення актуальність досліджуваної проблематики не викликає сумнівів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблематика суддівської етики широко відображена в наукових дослідженнях. Водночас розвиток суспільних відносин ставить перед суддею додаткові вимоги, що вимагає періодичного переосмислення морально-етичних та правових засад його професійної діяльності. Серед українських дослідників вказаної проблеми варто виокремити А. Бірюкову, Г. Вітюк, А. Кондратову, В. Лозового, О. Петришин, В. Ухача. Серед зарубіжних науковців варто звернути увагу на праці К. Грінволта, Б. Вільямса, Р. Дворкіна, А. Сімонса та ін.

Мета роботи – дослідити морально-етичні стандарти в юридичній практиці (на прикладі суддівської діяльності).

Виклад основного матеріалу дослідження. У процесі виконання своїх обов'язків суддя керується певними моральними принципами. Судова влада – це інституція доброчесності. «Чесність, згідно з Оксфордським словником, – це моральна чесність, яка включає чесність, невинність, довірливість, відкритість, ширість, честь, репутацію, благородство, чистоту, респектабельність, ширість, моральну досконалість тощо» [5, р. 9]. Іншими словами, це демонструє ширий характер із твердим дотриманням кодексу моральних цінностей. Службовці суду мають володіти високою якістю чесності. Суддівська етика складається зі стандартів і норм, які поширюються на суддів і охоплюють такі питання, як збереження незалежності, неупередженості та уникнення неналежних дій.

Нечесна суддя – це оксюморон. Про суддю судять не тільки за якістю його роботи, а й за якістю та чистотою його характеру. Бездоганна цілісність прозора також відображена в його особистому житті. Той, хто виправляє корупцію, має бути непідкупним. Громадськість встановила високий стандарт для таких державних посад. Будь-який відхід від первозданих кодексів і цінностей дисципліни та дисциплінованої поведінки з боку суддів – це серйозна загроза для основ демократії та основні елементи правомірної поведінки [6, с. 45].

Особлива роль належить судді першої інстанції, який вступає в контакт з позивачем під час першого розгляду справи в суді, а тому на ньому лежить важка відповідальність за створення урочистої та незаплямованої атмосфери під час здійснення правосуддя, що є важливою і неминучою рисою цивілізованого демократичного суспільства. Судова служба – це не просто робота, а судді – не просто працівники. Вони здійснюють суверенну судову владу [1]. Вони – державні посадовці, які мають велику довіру та відповідальність.

Мета принципів судової етики – встановлення стандартів етичної поведінки суддів, щоб надати вказівки для окремих суддів і судової влади в регулюванні поведінки суддів, а також допомагати представ-

никам виконавчої і законодавчої влади, юристам та громадськості краще розуміти і підтримувати судову систему [3, с. 56]. Принципи судової етики виражені в шести фундаментальних «цінностях».

I. *Незалежність судової влади* – це необхідна умова верховенства права та фундаментальна гарантія справедливого судового розгляду. Суддя є прикладом незалежності судової влади в її індивідуальному та колективному (інституційному) вимірах.

II. *Неупередженість* має важливе значення для належного виконання суддівської місії. Це стосується не лише самого рішення, а й процесу його прийняття.

III. *Чесність* має важливе значення для належного виконання суддівської посади.

IV. *Пристойність* необхідна для здійснення всієї діяльності судді.

V. *Забезпечення рівного ставлення до всіх перед судом* має важливе значення для належного виконання суддівської місії.

VI. *Компетентність і старанність* – це обов'язкові умови належного виконання суддівських функцій [2; 7, с. 49].

Розглянемо вказані принципи більш детально.

Незалежність судової влади – це передумова верховенства права та фундаментальна гарантія справедливого судового розгляду. Суддя повинен мати підтримку і бути прикладом незалежного судочинства як в індивідуальному, так і в інституційному (колективному) аспектах. Він здійснює суддівську функцію самостійно на підставі оцінки суддею фактів і відповідно до сумлінного розуміння закону, вільного від сторонніх впливів, спонукання, тиску, погроз або втручання, прямого чи непрямого, з будь-якого боку чи з будь-якої причини. Також він незалежний щодо суспільства загалом і щодо конкретних сторін спору. Під час виконання суддівських обов'язків суддя незалежний від колег-суддів щодо рішень, які суддя зобов'язаний прийняти самостійно [8, с. 175]. Суддя повинен демонструвати та підтримувати високі стандарти суддівської поведінки з метою зміцнення довіри суспільства до судової влади, яка має основне значення для підтримки її незалежності.

Неупередженість має важливе значення для належного виконання суддівських функцій. Цей принцип застосовується не тільки до самого рішення, а й до процесу, за допомогою якого воно приймається. Суддя виконує свої суддівські обов'язки без прихильності чи упередженості [4, с. 65]. Він забезпечує, щоб його чи її поведінка як у суді, так і поза ним зберігала і зміцнювала довіру громадськості до судів, суддів та системи судочинства загалом.

Суддя повинен, наскільки це розумно, поводитися так, щоб звести до мінімуму випадки, коли це буде необхідно для судді, бути відсторонений від слухання або вирішення справ.

Суддя не може свідомо, поки триває провадження, або між ними робити будь-які коментарі, які можуть вплинути на результати такого провадження або порушити очевидну справедливість процесу. Суддя також не повинен публічно робити будь-які коментарі, які можуть вплинути на хід судового процесу над будь-якою особою чи групою осіб [10, с. 27].

Суддя повинен вчинити самовідвід від участі в будь-якому провадженні, в якому він не може вирішити справу неупереджено або в якому розумному спостерігачеві може здатися, що суддя не може вирішити справу неупереджено. Такі провадження включають, але не обмежуються випадками, коли: а) суддя має фактичне упередження або упередження щодо сторони, або особисте знання спірних доказових фактів щодо провадження; б) суддя раніше був адвокатом або був очевидним свідком у спірному питанні; в) суддя або член його сім'ї має економічну зацікавленість у результаті спору [11, с. 26]. Водночас в умовах, коли відвід судді не вимагається, інший суд може бути створений для розгляду справи або, через невідкладні обставини, бездіяльність може призвести до серйозного порушення принципу справедливості.

Доброчесність має важливе значення для належного виконання суддівських обов'язків. Суддя повинен переконатися, що його чи її поведінка бездоганна з погляду розумного спостерігача. Поведінка судді має утверджувати віру народу в доброчесність судової влади [6, с. 78].

Пристойність у виконанні судді полягає в тому, що суддя повинен уникати некоректності та видимості некоректності у своїй діяльності. Як суб'єкт постійного громадського контролю суддя повинен сприймати особисте обмеження, яке звичайні люди можуть вважати обтяжливими обставинами, і повинен робити це вільно та добровільно. Суддя повинен поводитися так, щоб узгоджувати свої дії з гідністю суддівської посади.

Суддя у своїх особистих відносинах з окремими юристами, які регулярно практикують у суді, повинен уникати ситуацій, які могли б обґрунтовано викликати підозру або видимість фаворитизму чи упередженості [12, с. 334].

Суддя не бере участі в розгляді справи, у якій будь-який член сім'ї судді представляє позивача або будь-яким чином пов'язаний із справою. Суддя не має права користуватися своїм місцем проживання або місцем проживання будь-якого представника юридичної професії для прийому клієнтів або інших представників юридичної професії.

Суддя, як і будь-який інший громадянин, має право на свободу вираження поглядів, переконань, брати участь в асоціаціях та зборах. Однак під час здійснення таких прав, він повинен завжди поводитися таким чином, щоб зберігати гідність суддівської посади, неупередженість і незалежність судової влади. Не допускає, щоб родинні, соціальні та інші зв'язки неправомірно впливали на його поведінку і рішення [13, с. 9].

Суддя не має права використовувати престиж своєї посади, відстоювати приватні інтереси або інтереси члена сім'ї чи будь-кого іншого. Також суддя не повинен передавати чи дозволяти іншим впливати на хід справи, щоб створити враження, що хтось обіймає особливе становище і неправомірно впливає на ситуацію. Конфіденційна інформація, отримана суддею в судовому засіданні не повинна використовуватися або розголошуватися з будь-якою метою, не пов'язаною з виконанням його професійних обов'язків.

За умови належного виконання суддівських обов'язків суддя має такі права: 1) писати праці, читати лекції, викладати та брати участь у діяльності, що стосується права, правової системи, здійснення правосуддя або пов'язаних з ним питань; 2) з'являтися на публічному слуханні в офіційному органі, який веде справу щодо права, правової системи, адміністративного правосуддя або питань, пов'язаних з ним; 3) бути членом офіційного органу чи іншого органу влади, виконавчої комісії, комітету або дорадчого органу, якщо таке членство сумісне з дотриманням ним принципів і вимог неупередженості та політичної нейтральності; 4) суддя може займатися іншою діяльністю, якщо вона не заплямовує гідність суддівської посади або іншим чином перешкоджає виконанню суддівських обов'язків [8, с. 181–182].

Суддя під час перебування на посаді не може займатися адвокатською діяльністю. Водночас суддя може створювати асоціації суддів, входити до них чи брати участь в інших організаціях, які представляють інтереси суддів.

Суддя та члени сім'ї судді не повинні ні просити, ні приймати будь-який подарунок, спадщину, позику чи послугу щодо будь-чого, що зроблене або має бути зроблене, або допущене, щоби бути зробленим суддею у зв'язку з виконанням його суддівських обов'язків. Натомість суддя не може під час виконання своїх обов'язків словами або вчинками виявити упередженість до будь-якої особи чи групи осіб.

Компетентність і старанність – це передумови для належної роботи суддів. Їхні судові обов'язки пріоритетні над усією іншою діяльністю [14, с. 9]. Професійну діяльність суддя присвячує виконанню суддівських обов'язків, які охоплюють не тільки виконання судових функцій, а й інші завдання, пов'язані з посадою судді або діяльністю суду.

Він вживає розумних заходів для підтримки та посилення знання, уміння та особистісних якостей, необхідних для належного виконання суддівських обов'язків. Суддя інформує себе про відповідні зміни в міжнародному праві, в т. ч. міжнародні конвенції та інші документи, що встановлюють норми прав людини. Він виконує всі судові обов'язки, у т. ч. доручення, ефективно, справедливо, розумно й оперативно [13, с. 143–144]. Суддя повинен підтримувати порядок і пристойність в усіх попередніх засіданнях суду і бути терплячим, гідним і ввічливим щодо учасників судового процесу, свідків, адвокатів та інші осіб, з якими суддя займається офіційною діяльністю. Суддя вимагає подібної поведінки від законних представників, працівників суду та інших підлеглих суддівському впливу, керівництву чи контролю.

Посада судді та повага до його рішень захищені правовими засобами. Дотримання найвищих стандартів суддівської етики має важливе значення в сучасному світі. Її незнання може призвести до випадкового набуття поганої слави або інших наслідків, насамперед втрат для репутації судової системи загалом. Суддя має розуміти, що процес самоосвіти безперервний.

Окрім заохочення суддів дотримуватися морально-етичних ідеалів, він також може діяти як стимулювальний чинник від неетичної поведінки. Уникнення некоректності та навіть видимості некоректності, бути неупередженим і старанним у своїй поведінці – це обов'язок судді, чим він завдячує самому інституту судової влади, оскільки він повинен усвідомлювати, що будь-яке «розхитування» з його боку може вплинути на сприйняття громадськості цілісності судової влади та впливати на її незалежність [10, с. 31].

Суддя повинен підтримувати найвищі стандарти особистої етики, він не має порушувати своїх стандартів особистої доброчесності (якими високими та похвальними вони не були б). З цією метою судді повинні постійно обговорювати та оцінювати їх роль і поведінку в для уникнення випадків порушення

норм і стандартів етичної поведінки. Вони мають створити для себе етичний кодекс, який випереджав би свій час, встановлюючи еталон навіть для інших державних органів та інституцій.

Крім того, якщо суддя не має твердої основи суддівської етики у своїй практиці, він може в потрібний момент часу не передбачити етичних проблем і викликів. Також, якщо суддя не сумлінно виконує свої обов'язки, він згодом може несподівано зіткнутися з етичними питаннями [10, с. 46]. З огляду на це він повинен навчитися розпізнавати і передбачати етичні виклики, протистояти їм і навіть оцінювати власну поведінку, коли учасники судового процесу, колегія адвокатів або засоби масової інформації не можуть критикувати його діяльність.

Отже, повагу до судової влади не можна вимагати. Немає потреби підкреслювати, що судова влада, яка викликає довіру в людей, може бути відмінним джерелом стабільності в демократичній державі і відіграє головну роль у підтримці режиму законності. Тому збереження найвищих стандартів суддівської етики має вирішальне значення для подальшої легітимності судової влади та її сприйняття суспільством.

Справжня повагу можна заслужити через належне здійснення правосуддя самою судовою владою. Суддя повинен навчитися розпізнавати і передбачати етичні виклики, протистояти їм і навіть самотійно оцінювати власну поведінку.

Найбільша сила судової влади – це довіра людей, яку потрібно заслужити, розвиваючи внутрішню силу моралі та етики. Тому поведінка кожного судді має бути бездоганною. Він має бути сумлінним, старанним, ретельним, ввічливим, терплячим, пунктуальним, справедливим, неупередженим, не боятися публічного тиску, незалежно від публіки, залишатися байдужим до приватних, політичних та інших впливів. Він зобов'язаний здійснювати правосуддя відповідно до закону, а не для забезпечення приватних інтересів, що перешкоджає швидкому та належному виконанню судових обов'язків. Також він не повинен керувати своїм офісом з метою просування особистих амбіцій або підвищення публічної популярності. Вказані базові принципи завжди є запорукою ефективного судочинства.

Список використаних джерел

1. Про судоустрій і статус суддів : Закон України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1402-19> (дата звернення: 09.02.2023).
2. XI (черговий) З'їзд суддів України. Рішення. 22.02.2013. Про затвердження Кодексу суддівської етики. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/n0001415-13#Text> (дата звернення: 10.02.2023).
3. Ухач В. З. Юридична деонтологія і професійна етика : навч. посібник. Тернопіль : Вектор, 2015. 335 с.
4. Лозовой В. О., Петришин О. В. Професійна етика юриста. Харків : Право, 2004. 176 с.
5. Dworkin, Ronald. *Law's Empire*. London: Fontana Press. 2009. 156 p.
6. Greenawalt, Kent. *Conflicts of Law and Morality*. Oxford: Clarendon Press. 2009. 120 p.
7. Simmons, A. John. *Moral Principles and Political Obligations*. Princeton, NJ: Princeton University Press. 2019. 153 p.
8. Williams, Bernard. *Morality, the peculiar institution. Ethics and the Limits of Philosophy*. Cambridge, MA: Harvard University Press, 2015. P. 174-196.
9. Code of Judicial Ethics. ICC-BD/02-01-05. International Criminal Court.
10. *Ethical Principles for Judges*. Canadian Judicial Council. Ottawa, Ontario. 2014. 60 p.
11. Бірюкова А. М., Кондратова І. Д. Етичні стандарти діяльності судді: поняття та роль. Актуальні проблеми держави і права: зб. наук. пр. Вип. 91 / редкол.: Г. І. Чанишева (голов. ред.) та ін. Одеса : Гельветика, 2021. С. 21–29.
12. Вітюк Г. Етичні основи суддівської діяльності та особливості їх міжнародно-правової регламентації. Підприємництво, господарство і право. 2019. № 6. С. 331–336.
13. Суддівська етика. Практично-методичний посібник викладача. USAID. Київ, 2016. 273 с.
14. Тацій Л. Етика судді та особливості її нормативної регламентації. Вісник Національної академії правових наук України. 2014. № 1 (76). С. 75–85.

References

1. *Zakon Ukrainy «Pro sudoustrii i status siddiv» [The Law of Ukraine «On the Judiciary and the Status of Judges»]*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1402-19> [in Ukrainian]
2. *XI (cherhovyi) Zyizd siddiv Ukrainy. Rishennia. 22.02.2013. Pro zatverdzhennia Kodeksu siddivskoi etyki [XI (regular) Congress of Judges of Ukraine. Decision. 22.02.2013. On the approval of the Code of Judicial Ethics]*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/n0001415-13#Text> [in Ukrainian]

3. Ukhach, V. Z. (2015). *Yurydychna deontolohiia i profesiina etyka: Navchalnyi posibnyk [Legal deontology and professional ethics: Study guide]*. Ternopil: Vektor [in Ukrainian]
4. Lozovoi, V. O., Petryshyn, O. V. (2014). *Profesiina etyka yurysta [Professional ethics of a lawyer]*. Kharkiv: Pravo [in Ukrainian]
5. Dworkin, R. (2009). *Laws Empire*. London: Fontana Press [in English]
6. Greenawalt, K. (2009). *Conflicts of Law and Morality*. Oxford: Clarendon Press [in English]
7. Simmons, A. John (2019). *Moral Principles and Political Obligations*. Princeton, NJ: Princeton University Press [in English]
8. Williams, B. (2015). *Morality, the peculiar institution. Ethics and the Limits of Philosophy*. Cambridge, MA: Harvard University Press, 174-196 [in English]
9. *Code of Judicial Ethics*. ICC-BD/02-01-05. International Criminal Court [in English]
10. *Ethical Principles for Judges* (2014). Canadian Judicial Council. Ottawa, Ontario. [in English]
11. Biriukova, A. M. & Kondratova, I. D. (2021). Etychni standarty diialnosti suddi: poniattia ta rol [Ethical standards of a judge's activity: concept and role.]. *Aktualni problemy derzhavy i prava: zb. nauk. pr. – Actual problems of the state and law: coll. of science / redkol.: H. I. Chanysheva (holov. red.) ta in.* Odesa: Helvetyka, 9, 21-29 [in Ukrainian]
12. Vitiuk, H. (2019). Etychni osnovy suddivskoi diialnosti ta osoblyvosti yikh mizhnarodno-pravovoi rehlamentatsii [Actual problems of the state and law: coll. of science]. *Pidpryiemnytstvo, hospodarstvo i pravo – Entrepreneurship, economy and law*, 6, 331-336 [in Ukrainian]
13. *Suddivska etyka. Praktychno-metodychnyi posibnyk vykladacha [Judicial ethics. Teacher's practical and methodical manual]* (2016). USAID. Kyiv [in Ukrainian]
14. Tatsii, L. (2014). Etyka suddi ta osoblyvosti yii normatyvnoi rehlamentatsii [Ethics of a judge and peculiarities of its normative regulation]. *Visnyk Natsionalnoi akademii pravovykh nauk Ukrainy – Herald of the National Academy of Legal Sciences of Ukraine*, 1 (76), 75-85 [in Ukrainian]

Стаття надійшла до редакції 15.02.2023